

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI TOPRAKLARINDA BİR KADIN SİVİL TOPLUM KURULUŞU: SURIYE NİSVAN UMUR-I HAYRİYE CEMİYETİ

HASAN DEMİRCİ*

ÖZ

Bu çalışma Birinci Dünya Savaşı'nda IV. Orduya yardım etmek ve kadınların namuslu ve ahlâklı bir şekilde çalışmalarına imkân vermek amacıyla 1915 yılında Şam'da kurulan Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti'nin nizamnâmesi ve dâhili talimatnamesine yer vererek cemiyetin mevcudiyetini ortaya koymak amacını taşımaktadır. Tanzimat Dönemi'yle tam anlamıyla başlayan kadın hakları tartışmaları, II. Meşrutiyet Dönemi'nde zirveye ulaştı. Bu dönemde kadınların sosyalleşmeleri ve çalışma hayatına katılmaları için birçok somut adım atıldı. Kadınlara erkekler karşısında hukuki olarak ilk defa boşanma hakkını veren reformlar da yine bu dönemde yapıldı. Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile kadınlara da cemiyet ve dernek kurma hakkı verildi. Bundan dolayı 1908'den itibaren sosyal yardım amaçlı birçok kadın cemiyeti kuruldu. Birinci Dünya Savaşı başlayınca erkeğini cepheye gönderen kadınlar, hiç değilse geri hizmetlerde yardımcı olmak amacıyla bir araya gelerek çeşitli cemiyetler oluşturdular. Kurulan kadın cemiyetlerinden biri de IV. Ordu'nun merkezinde faaliyet gösteren Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti idi. Bu çalışmayla hakkında oldukça sınırlı bilgilere sahip olunan Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti'nin kuruluşu, işleyişi ve son derece az bulunan faa-

* Arş. Gör. Dr. Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Batman/
TÜRKİYE hasan.demirci.1315@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7801-2963

liyetleri, bilimsel bir bakış açısıyla gün ışığına çıkarılmıştır. Çalışma meydana getirilirken tarihsel araştırma yöntemi kullanıldı. Bu yöntem uygulanırken elde edilen veriler doküman analizi tekniğiyle tasnif ve tahlil edildi. Bu bağlamda arşiv belgelerinden (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), sınırlı da olsa dönemin basınından ve mevcut literatürdeki eserlerden faydalanıldı. Bu şekilde hazırlanan çalışma giriş, bir ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında Türkiye’de kadın hakları meselesi ve kadınların dernekleşme süreci hakkında ana konuya hazırlayıcı bilgilere yer verildi. Ana bölümde ise Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti’nin arşiv belgeleri arasından tespit edilen nizamnamesi ve talimatnamesi ile faaliyetlerine ilişkin bilgiler ortaya koyulmuştur. Bu sayede cemiyetin kurucuları, kurulma amacı ve idari mekanizmasına dair somut verilere ulaşılmıştır. Cemiyetin açmış olduğu hastane, halı imalathanesi ve dikimhane gibi müesseselerle bölge kadınının işsizlik meselesini çözdüğü gibi askerlerin gündelik ve sıhhi ihtiyaçlarının karşılanmasında IV. Ordu’ya cephe gerisinden önemli katkılar sunduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, IV. Ordu, Hayriye Cemiyeti, Kadın Hakları, Suriye Nisvan Umur-ı, Türkiye’de Kadın,

**A WOMEN'S CIVIL SOCIETY ORGANIZATION
IN OTTOMAN TERRITORY IN THE FIRST
WORLD WAR: SYRIAN WOMEN'S CHARITY
ASSOCIATION
[SURİYE NİSVAN UMUR-I HAYRİYE CEMİYETİ]**

ABSTRACT

This study aims to reveal the existence of Syrian Women's Charity Association [*Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti*], which was established in Damascus in 1915 in order to help the 4th Army in the First World War and to enable women to work in an honourable and moral manner, by including the regulations and internal instructions of the society. Discussions on women's rights literally started with the Tanzimat Era. It reached its peak during the Second Constitutional Monarchy Period. During this period, many concrete steps were taken for women to socialise and participate in working life. The reforms that gave women the legal right to divorce from men for the first time were also made during this period. With the Law on Associations [*Cemiyetler Kanunu*] enacted in August 1909, women were also given the right to establish societies and associations. For this reason, many women's associations were established for social aid purposes as of 1908. When the First World War began, women who sent their men to the front came together and formed various societies to at least help in the back services. One of the women's societies established was Syrian Women's Charity Association, which operated in the headquarters of the 4th Army. In this study, the establishment, functioning and extremely rare activities of Syrian Women's Charity Association, about which very limited information is available, are brought to light from a scientific perspective. The historical research method is used in the study. The data obtained while applying this method was classified and analysed with the document analysis technique. In this context, archival documents (Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives, Ottoman Archive), the press of the period, albeit limited, and works in the existing literature are used. The study prepared in this way consists of an introduction, a main section and a conclusion. In the

introduction part of the study, preparatory information about the issue of women's rights in Türkiye and the process of women's association is given. In the main part, the regulation and instructions of Syrian Women's Charity Association, which have been found in the archival documents and information about its activities, are presented. In this way, concrete data about the founders of the society, the purpose of its establishment and its administrative mechanism have been found. It is understood that the society solved the unemployment problem of the women of the region with the institutions such as the hospital, carpet manufacturing and sewing workshop it established, and made important contributions to the 4th Army behind the front by meeting the daily and health needs of the soldiers.

Keywords: Women in Türkiye, Women's Rights, the First World War, 4th Army, Syrian Women's Charity Association [*Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti*].

GİRİŞ

Türkiye’de II. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar kitlesel ve örgütsel olarak bir kadın hareketinden veya kadın hakları meselesinden bahsetmek pek de mümkün değildir. Osmanlı Devleti’nin sistemli bir şekilde batılılaşmaya başladığı XIX. yüzyıldan (Tanzimat Dönemi’nden) itibaren “kadın” konusu gündeme getirilmiş ve kadının toplum içerisindeki yerinden çalışma hayatına kadar bütün problemleri tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye’de kadının yeri, Batı’daki gibi kamusal değildi. Bundan dolayı kadın hakları tartışmaları daha çok çalışma hayatı, erkekle eşit birtakım hukuki haklar ve eğitim hakkı gibi siyasi olmayan konularda yoğunlaştı¹. II. Meşrutiyet Dönemiyle büyük ölçüde tartışılmaya başlanan kadınlar ve kadınlık meselesi ancak Cumhuriyet’in ilanıyla Mustafa Kemal Paşa sayesinde medeni ve siyasi hakları da içeren farklı bir boyut kazanacak, kadınlar istedikleri tüm haklara kavuşacaktır².

II. Meşrutiyet’in getirdiği “*hürriyet-i şahsiye*”, kadın sorununun çeşitli yayın organı ve çevrelerce “*feminist*” olarak dile getirilmesine yol açtı. Bu dönemde 26 Ekim 1908 tarihli *Kadın* mecmuasında Pakize Seni, bir kadın olarak ilk defa *feminizm* kavramından bahsetmişti³. Aynı dönem içerisinde kadınlar, toplum içerisindeki yerlerini ve konumlarını birden fazla gazete ve dergide dile

1 Zafer Toprak, **Türkiye’de Yeni Hayat, İnkılâp ve Travma (1908-1928)**, Doğan Kitap, İstanbul 2017, s. 36-37. II. Meşrutiyet Dönemi’nde Osmanlı aydınları (İslamcılar, Batıcılar ve Türkçüler) arasında kadın hakları konusundaki tartışmalara dair geniş bilgi için bk. Selami Kılıç, **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 240-276. Leylâ Kaplan eserinde Tanzimat öncesi Türk tarihinde üst zümre yani hanedan kadınlarının birtakım siyasi ve hukuki haklara sahip olmalarının genel anlamda kadın haklarının iyi olduğunu göstermediğini, bir avuç saray kadınının yaşantısına bakarak diğer kadınların da aynı haklara sahip olduğunu ifade etmenin doğru olamayacağını belirtmektedir. Kaplan’a göre, Tanzimat öncesi Türk kadını, siyasi ve sosyal hayata neredeyse hiç katılmamakta, ev hayatı dışına çıkamamaktaydı. Leylâ Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s. 5. Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar kadın meselesi, kadınların siyasi ve sosyal hakları ile kadınların kurduğu cemiyet ve dernekler hakkında detaylı bilgi için bk. Charlotte Lorenz, “Die Frauenfrage im Osmanischen Reiche mit besonderer Berücksichtigung der arbeitenden Klasse”, **Die Welt des Islams**, Bd. 6, H. 3/4 (Dec. 31, 1918), s. 72-214.

2 Kılıç, **a.g.e.**, s. 280; Seçil Akgün, “Women’s Emancipation in Turkey”, **Turkish Studies Association Bulletin**, Vol. 10, No. 1 (March, 1986), s. 7-9.

3 Toprak, **a.g.e.**, s. 48-51.

getirdiler. Bu dergiler arasında *Kadın, Kadınlar Dünyası* daha ön plandaydı⁴. Ayrıca cemiyetler kurarak etkin mücadelelerini örgütsel bir mekanizmayla taçlandırmışlardı. 16 Ağustos 1909 tarihinde yürürlüğe giren Cemiyetler Kanunu, kadınların da dernek kurabilmelerine olanak sağlamıştı⁵. Bu nedenle II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren kadınlar tarafından birçok sosyal yardım amaçlı, siyasi, askerî nitelikte cemiyetler kurulmaya başlanmıştı. *Cemiyet-i İmdadiye, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Teali-i Nisvan Cemiyeti*⁶, *Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, Türk Kadınları Esirgeme Derneği, Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Osmanlı Kadınları Terakkiper-ver Cemiyeti, Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Mamulat-ı Dâhiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi, Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi*⁷, *Müdafaa-ı Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Müdafaa-ı Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, Şehit Ailelerine Yardım Birliği, Muhtaç Asker Ailelerine Muavenet Cemiyeti,*

4 II. Meşrutiyet öncesi ve sonrası kadın dergileri hakkında geniş bilgi için bk. Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 59-86.

5 Cemiyetler Kanunu'nun "*fasl-ı evvel*" kısmında cemiyet kurma şartları belirlenmişti. Kurulacak cemiyet, İstanbul'daysa Dâhiliye Nezaretine taşra da ise ilgi yerin en büyük mülki makamına başvurulacaktı. Kurulacak cemiyetler, kanuna ve genel ahlâka aykırı olamayacak, memleketin aleyhinde faaliyetlerde bulunamayacaktı. Bu şartlara uyan herkes, nizamname ve talimatnameyle ruhsat almak için ilgili makamlara başvurabilecekti. Maddelerin tamamı için bk. **Cemiyetler Kanunu**, 3 Ağustos 1325/16 Ağustos 1909, s. 1-5. Kanunda sonradan yapılan değişiklikler için bk. Karakoç Serkiz, **İçtimaat-Tecemmuat-Cemiyetler-Tatil-i Eşgal Kanunları**, Cihan Biraderler Matbaası, İstanbul 1339/1342, s. 187-192. 9 Nisan 1910 tarihli belgeye göre Selanik'te Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti kurulmak istenmiş ancak Cemiyetler Kanunu'nda kadınların cemiyet kurabileceklerine dair bir açıklama olmamasından dolayı karar Selanik Vilayeti tarafından Şura-yı Devlet'e havale edilmişti. Ancak Şura-yı Devlet, aynı tarihli kararında, Cemiyetler Kanunu'nda kadınların cemiyet kuramayacaklarına dair bir ibare bulunmadığını, aynı kanunun beşinci maddesinde 20 yaşından küçük olmamak, cinayet suçu işlememek ve medeni huktan mahrum kalmamak şartıyla herkesin cemiyet kurabileceğini ifade ederek kadınların cemiyet kurmasında kanuna aykırı bir durum bulunmadığını açıkça belirtmişti. **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**, DH. MUI/76-1-70-3; Nicolina Anna Norberta Maria van Os, **Feminism, Philanthropy and Patriotism: Female Associational Life in the Ottoman Empire**, (Unpublished Ph.D.), Universiteit Leiden, Leiden 2013, s. 62-69.

6 Teali-i Nisvan Cemiyeti'nin nizamnamesi ve faaliyetleri için bk. Os, **a.g.e.**, s. 90-94; Lorenz, **a.g.m.**, s. 89.

7 Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, genelde cephelede faaliyet göstermişti. Hilal-i Ahmer Kadınlar Darüssınaasını açmış ve Edirne'de bir eytahhanenin kurulmasına vesile olmuştu. Açılan Kadınlar Darüssınası'nda kimsesiz yaşlı ve genç kadınlara iş imkânı sağlandığı gibi onların barınmalarına da yardımcı olunmuştu. Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876-1914)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 319.

Bilgi Yurdu, *Biçki Yurdu* gibi cemiyetler kadınlar tarafından II. Meşrutiyet Dönemi boyunca kurulan cemiyetlerdi⁸.

Bir taraftan kadın meselesi üzerine tartışmalar sürüp diğer taraftan kadınlar tarafından cemiyet kurma faaliyetleri devam ederken Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Türkiye'deki kadın sorununa farklı bir çehre kattı. Türk kadını, erkeğini cepheye gönderince birtakım maddi sıkıntılarla yüzleşmişti. Ev geçindirmenin tüm mesuliyeti kendisine yüklendiğinden dolayı çareyi iş aramakta ve para kazanmakta görmüştü. Böylelikle savaş, kadının çalışma hayatına atılmasının önünü açtı⁹. Dönemin yazarlarından Ahmet Emin Yalman'a göre, erkeklerin cepheye alınmasıyla boşalan devlet daireleri kadınlarla doldurulmuştu¹⁰. Savaşın ilk yıllarında gazete ilanlarında kadın berberlere rastlamak mümkündü. Kadınların iş bulmak için artan talebi, bir taraftan iş bulamama sorununu da beraberinde getirdi. Birinci Dünya Savaşı'nda kadınların iş sorununu çözmek ve kötü yola düşmelerini engellemek adına 1916 yılında Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın reisliğinde ve hanımı Naciye Hanım'ın himayesinde *Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi* kuruldu¹¹. Cemiyet, nizamnamesinde de belirttiği üzere kadınların çalışmaları için çeşitli yerlerde "*darüssına*" adı verilen fabrikalar açacak ve bu sayede burada kadınların istihdamı sağlanacaktı¹². Kadınların evlenmele-

- 8 Şefika Kurnaz, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 193-235; Şefika Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)**, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2011, s. 155-172; Zafer Toprak, **Türkiye'de Popülizm (1908-1923)**, Doğan Kitap, İstanbul 2013, s. 254-255.
- 9 Elif Mahir Metinsoy, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Kadınları, Gündelik Yaşamda Siyaset ve Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s. 157.
- 10 Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Cilt I: 1888-1918**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2024, s. 350; Ahmet Emin Yalman, **Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, çev. Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 276.
- 11 Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Yavuz Selim Karakışla, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş Yılları ve Çalışan Kadınlar, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015; Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, s. 350-351.
- 12 Cemiyetin açtığı atölyelerde 6 ile 7 bin arasında kadın çalışmaktaydı. Çalışan kadınlar, savaşın başlarında yevmiye olarak 10 kuruş ya da 40 Amerikan senti ücret almaktayken savaşın sonlarına doğru aldıkları günlük ücretler 10 sente kadar düşmüştü. Buradaki kadınlara günlük olarak sıcak yemek ve ekmek de verilmekteydi. Cemiyete bağlı 7 ile 8 bin dolaylarında kadın da evlerde çalışıyordu. Bir hayır kuruluşu olarak ortaya çıkan cemiyet, sonradan kâr elde eden bir kuruluş hâline gelmişti. Yalman, **Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, s. 303.

rini teşvik için cemiyet tarafından ilanlar yayımlandığı gibi¹³ kadınlara maddi olarak da destek sağlandı¹⁴. İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin kadınlara yönelik politikaları bunlarla da sınırlı kalmadı. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin aracılığıyla ve İstanbul'daki Birinci Ordu'nun talimatıyla Birinci Ordu'nun giyecek, yiyecek ve sıhhi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Eylül 1917'de *Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu* oluşturuldu¹⁵. Tabur, kadınlardan oluşacak ve geri hizmetlerdeki dikim ve hastabakıcılık gibi görevleri yerine getirecekti. Burada görevli kadınlar, işçi taburundan olduğunu gösterir bir üniforma giyecekler, kollarında "Kadın Birinci İşçi Taburu" yazılı kırmızı renkte bir kolluk takacaklardı. Bu tabura kabul edilecek kadınların namus ve iffet sahibi olmaları ve çocuk sahibi olmamaları gerekiyordu¹⁶. 1913 yılında İstanbul'da kurulan İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti de özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun sıhhi ve giyim-kuşam ihtiyaçlarının karşılanması hususunda cephe gerisinde dikkate değer işler yapmıştı¹⁷. Kısacası Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti içerisinde kadına farklı roller biçmişti. Kadınların bir yandan iffet ve namuslarını koruyarak istihdamı sağlanırken diğer taraftan bizzat cephe gerisinde savaşan erkeğine destek olmalarına da çalışılmıştı.

Çalışmada bilimsel araştırma yöntemlerinden tarihsel araştırma yöntemi kullanıldı. Bu yöntem kullanılırken Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki arşiv belgelerinden, cemiyet hakkındaki bilgiler son derece sınırlı da olsa dönemin basınından ve Türkiye'de feminizm, kadın

13 Evlenmek isteyenler, şartlarını ve isteklerini maddeler halinde sıralayarak *İzdivaç* mecmuasında kamuoyunda duyurmaya çalışmışlardı. Bu nedenle birçok evlilik ilanı verilerek aile müessesesi oluşturulmaya çalışılmıştı. Geniş bilgi için bk. İlyas Ak, "Savaş ve Evlilik: I. Dünya Savaşı Sonunda Çıkan İzdivaç Dergisi'ndeki Evlilik İlanları Üzerine Bir Değerlendirme", **XII. Balkan Tarihi Kongresi (1-2 Aralık 2018) "Bitişinin 100. Yılında I. Dünya Savaşı, Balkanlar ve Türkiye", Bildiriler Kitabı**, Erol Ofset, Samsun 2019, s. 345-352.

14 Yalman, **Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, s. 276-277.

15 Kadın Birinci İşçi Taburu hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler içeren şu çalışmalar bulunmaktadır: Sadık Sarısaman, "Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 8, S 39, (Kasım 1997), s. 695-723; Yavuz Selim Karakışla, **Osmanlı Ordusunda Kadın Askerler, Birinci Kadın İşçi Taburu (1917-1919)**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2015.

16 Toprak, **Türkiye'de Yeni Hayat**, s. 52-55.

17 İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin kuruluşu ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Nuray Özdemir, "I. Dünya Savaşı'nda İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin Faaliyetleri", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 36, 2019, s. 29-47.

hakları ve kadının toplum içerisindeki sosyal ve siyasi durumu hakkında daha önceden yapılmış akademik eserlerden istifade edildi. İstifade edilen kaynaklar doküman analizi yöntemiyle bilimsel değerlendirme ve tasnifleme süzgecinden geçirildi. Arşiv belgeleri ve dönemin basınında cemiyetin nizamnamesi, talimatnamesi ve faaliyetleriyle ilgili bilgilere ulaşıldı.

I. Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti

I. 1. Cemiyetin Kuruluşu, Nizamname ve Dâhili Talimatnamesi

II. Meşrutiyet döneminden sonra kadınlar tarafından kurulan cemiyetler fur-yasına katılanlardan biri de *Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti*¹⁸ oldu. Cemiyetin nasıl kurulduğuna ilişkin bir bilgi bulunmamakla birlikte nizamname ve talimatnamesinde yer alan resmî mühründe kuruluş tarihi 1331/1915 olarak kaydedilmiştir. Cemiyetin merkezi ise Suriye Vilayetinin merkezi Şam'dı¹⁹. Kuruluş tarihi ve yeri, son derece anlamlıdır. Çünkü cemiyetin kurulduğu tarih, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarına tekabül etmektedir. Ayrıca cemiyetin kurulduğu ve faaliyet gösterdiği yer, aynı zamanda başında Cemal Paşa'nın²⁰ bulunduğu IV. Ordu'nun karargâh bölgesiydi. IV. Ordu bölgesi, Osmanlı Devleti'nin İngilizlere karşı I. ve II. Kanal seferlerini düzenlediği ve başarılı sonuçlar aldığı bir cepheydi. IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa sayesinde bölgedeki Arap milliyetçi ayaklanmaları da önemli ölçüde bastırılabilmişti. Cemal Paşa'nın 9 Aralık 1917'de Kudüs'ün düşmesinden üç gün sonra Suriye'den ayrılışına kadar IV. Ordu, İngilizlere karşı oldukça başarılı sonuçlar almıştı. Bu tarihten sonra IV. Ordu varlığını sürdürse de Ekim 1918 tarihi itibariyle İngilizler bölgeye tamamen hâkim olmuştu²¹.

18 Cemiyetin adı bazı arşiv belgelerinde “Şam Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti” olarak da geçmektedir. **BOA**, DH. KMS/48-47-lef 1. Ancak cemiyetin resmî adı, metinde ifade edildiği şekildedir.

19 **BOA**, BEO/4486-336444-4-lef 2-3.

20 Cemal Paşa'nın oldukça detaylı bir biyografisi ile askerî ve siyasi hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Cemal Paşa, **Hatıralar, İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları**, haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015; Nevzat Artuç, **Cemal Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

21 Cemal Paşa'nın IV. Ordu Komutanı olarak faaliyetleri hakkında bk. Cemal Paşa, **Hatıralar**, s. 174-330; Artuç, **Cemal Paşa**, s. 208-323.

Savaşın olağanüstü şartlarının yaşandığı bir ortamda cemiyet kurulurken aslında Suriye’de kadınların toplum hayatına katılmaları anlamında diğer bazı önemli gelişmeler de yaşanmıştı. Halide Edip (Adivar) Hanım’ın IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa’nın daveti üzerine 1916 yılının sonlarına doğru Suriye’ye ve Lübnan’a gelerek burada yaşayan kadınların eğitim-öğretim seviyelerini artırmak ve el becerilerini geliştirmek için Mart 1918 tarihine kadar gerçekleştirdiği icraatlar, dönemin kamuoyunda yankı uyandırmıştı. Halide Edip’in çabalarıyla Suriye’de kız numune mektepleri ile Darülmuallimat açılarak burada Suriyeli kızların iyi derecede eğitim alması sağlanmıştı. Darülmuallimat’ta Türkçe ve dikiş kursları da açılmıştı.²² Suriye’de bütün bu faaliyetler olurken basında Suriye kadınlarının Şam’da ve Beyrut’ta cemiyetler kurduklarından bahsediliyordu. Kurulan bu cemiyetler vasıtasıyla kimsesiz kalan kadın ve çocuklara her türlü yardımda bulunulduğu ve eytamhane açıldığı da duyuruluyordu²³. Yukarıda da kurulduğu ifade edilen bu cemiyetlerden biri olan *Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti*’nin reisesi, dönemin Şam Mebusu Azmzâde Mehmet Fevzi Paşa’nın²⁴ eşi Fatma İfakat Hanım’dı.²⁵

- 22 “İçtimai Faaliyetler: Suriye’de Kadınların Faaliyeti”, **Sabah**, 26 Mayıs 1333/26 Mayıs 1917. Halide Edip, Cemal Paşa’nın Suriye Vilayetindeki mekteplerin işler ve daha iyi bir eğitim hizmeti verebilmesi için kendisini davet ettiğini, bu nedenle kendisine iki davet mektubu gönderdiğini ifade etmektedir. Halide Edib Adivar, **Mor Salkımlı Ev**, (Yayına Hazırlayan: Mustafa Çevikdoğan), Can Sanat Yayınları, İstanbul 2021, s. 240. Kendisi Haziran 1917 tarihine kadar Suriye’de kalmış, bir müddet İstanbul’a gittikten sonra tekrar Eylül 1917’de Suriye’ye dönmüştü. Halide Edip’in Suriye ve Lübnan’daki faaliyetleri için bk. a.g.e., s. 237-302; Kâzım Şinasi, “Suriye Mektupları/Halide Edib Hanımefendi ile Mülakat”, **Servet-i Fünun**, 14 Haziran 1333/14 Haziran 1917, s. 444-446; Lorenz, a.g.m., s. 85, 95.
- 23 “İçtimai Faaliyetler: Suriye’de Kadınların Faaliyeti”, **Sabah**, 26 Mayıs 1333/26 Mayıs 1917.
- 24 Cemiyetin kurucusu Fatma İfakat Hanım’ın eşi Şam Mebusu Azmzâde Mehmet Fevzi Paşa, Suriye’de XVIII.-XIX. yüzyıllar arasında büyük hizmetlerde bulunan ve Şam’ın köklü Türk ailelerinden biri olan Azmzâdelerdendi. (Aile hakkında bilgi için bk. Ali Karaca, “Azmzâdeler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, C IV, İstanbul 1991, s. 350.). Azmzâde Mehmet Fevzi Paşa, 1912 ve 1914 yıllarında iki dönem Şam mebusluğu yapmıştır. Mazbataları için bk. **TBMM Arşivi**, Kutu: 18, Dosya: 450, Gömlek: 1; **TBMM Arşivi**, Kutu: 18, Dosya: 450, Gömlek: 3. Dönemin muharrirlerinden Cenap Şahabeddin, Suriye’ye yaptığı seyahatine dair gözlemlerini aktardığı “Suriye Mektupları” adlı hatıratında Şam’daki büyük konaklardan birinin Azmzâde Mehmet Fevzi Paşa’ya ait olduğunu belirtiyordu. Cenap Şahabeddin, “Suriye Mektupları/Sina’ya Doğru-7-Şam”, **Sabah**, 21 Kânun-ı sâni 1334/21 Ocak 1918, s. 1.
- 25 **BOA**, BEO/4486-336444-4-lef 3.

Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti'nin ilk nizamnamesiyle talimatnamesini “1334 senesi Muharrem” ayında yani Kasım/Aralık 1915 tarihinde hazırladığı anlaşılmaktadır²⁶. Cemiyet sonradan 1917 yılı içerisinde nizamnamesiyle dâhili talimatnamesini yeniden düzenlemişti. Nitekim Dâhiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen 11 Nisan 1917 tarihli resmî yazıda Şam’da kurulan *Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti*'nin nizamname ve dâhili talimatnamesinin Cemiyetler Kanunu'nun 17. maddesine göre²⁷ Şura-yı Devletçe incelenip onaylanması için gönderildiği ifade edilmekteydi²⁸. Nizamname ve talimatname, Şura-yı Devlet tarafından incelenmiş ve 9 Ekim 1917 tarihli karara göre, cemiyetin kurulma girişiminin takdirle karşılandığı ifade edilmiş ancak “*bu misillü cemiyetlerin menafi-i umumiyyeye hadim*” olabilmesi için ilgili cemiyetin fiilî olarak çalıştığını ispat etmesi ve kurulduktan itibaren belli bir tecrübeye sahip olması gerektiği ifade edilerek nizamname ve talimatname Dâhiliye Nezaretine gönderilmişti²⁹. “*Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti'nin 1334 Senesi Muharreminde Müsaade-yi Resmîyeye İktiran Eden Nizamnamesinin Matbu Aslı Tedkik Olunduktan Sonra Bazı Mevaddının İhtiyacat-ı Hazıraya Göre Tadil ve Tevsiiine Zaruret-i Katiye Hissolunmakla İcra Edilen Tadilatı Müteakib Takarrür Eden Şekl-i Cedidi*” adıyla hazırlanan ve toplamda 12 maddeden ibaret olan nizamname esas itibarıyla şu hükümleri içermekteydi:³⁰ Nizamnamenin ilk maddesinde, Şam’da *Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti* adında kadınlardan oluşan bir cemiyet kurulduğu ifade ediliyordu. İkinci maddede cemiyetin maksat ve gayesinden bahsedilmişti. Buna göre; cemiyet Birinci Dünya Savaşı esnasında yaralanan ve hastalanan asker-

26 BOA, BEO/4486-336444-4-lef 1.

27 Cemiyetler Kanunu'nun 17. maddesi, ilgili cemiyetin menafi-i umumiyyeye hadim olabilmesi yani kamuya yararlı derneklerden sayılabilmesi konusunda olup aynen şu şekilde düzenlenmişti: “*Bir cemiyetin menafi-i umumiyyeye hadim addolunması Şura-yı Devlet kararıyla devletçe tasdik olunmasına mütevakıftır. İşbu cemiyetler nizamname-i esasilerinin mani olmadığı kâffe-i malumat-ı hukukiyeyi ifa edebilirler. Bir cemiyetin malik olacağı esham ve tahvilattan hamiline ait olanların behemehâl cemiyet namına kayd ve tahvili lazımdır. Vasiyet ve hibe edilen emvali hükümetin ruhsat-ı mahsusası olmaksızın cemiyet kabul edemez. Vasiyet ve hibe edilen mal gayr-i menkul olduğu ve cemiyetin vazifesini ifa hususunda lüzumu olmadığı takdirde işbu mal satılır. Ne müddet zarfında satılmak lazım geleceği kabulü hakkındaki kararda tasrih olunur. Satılan mülkün bedeli cemiyetin sandığına teslim edilir.*” **Cemiyetler Kanunu**, 3 Ağustos 1325/16 Ağustos 1909, s. 4-5.

28 BOA, ŞD/1321-29-2.

29 BOA, BEO/4486-336444-2.

30 BOA, BEO/4486-336444-4-lef 1-4.

ler için hastane açacaktı. Mevcut hastanelere yardımda bulunarak cephedeki askerlere çamaşır, çorap ve tütün gönderecekti. Ordunun elbise ihtiyacını kendi işçilerine diktirtmek suretiyle karşılayacak, şehit ve asker ailelerinin durumlarının iyileştirilmesi (*terfi-i hâlleri*) için gerekli yardımlarda bulunacaktı. Yetim ve dul kalan asker çocuk ve eşlerini himaye altına alarak onların sefalet ve kötü yola düşmekten alıkoymaya çalışacaktı. Şam'daki Osmanlı kadınlarının toplum içerisindeki yerini ve fikri terbiyesini yükseltmek için çaba gösterecekti. Bunu gerçekleştirmek için Osmanlı kadınlarına el işleri, biçki, çocuk terbiyesi (*terbiye-i etfal*), ev idaresi (*idare-i beytiye*), milli terbiye ve medeni görgü kuralları (*adab-ı muşeret-i medeniye*) hakkında hitabeler verecekti. Ayrıca kadınların çalışabilmesi ve gündelik işleri öğrenebilmesi için özel imalathaneler açacaktı. Açılacak bu imalathanelerde yetim ve dul kalan asker çocuk ve eşleri çalıştırılacak ve yapılan ürünler, senede iki defa yapılacak sergilerle halka sunulacaktı. Sonuç itibarıyla Osmanlı kadınlığının şefkat ve kuvvetinden her daim yardım istenebilecek aziz bir mevcudiyeti olduğu kanıtlanacak ve tüm Osmanlı kadınlarının (*nisvan-ı Osmaniyenin*) yüksek imanla dolu kutsal bir amaca hizmet ettikleri her defasında gösterilecekti. Bunun için cemiyet daima çalışacak ve amacına ulaşmak için meşru olan tüm fedakârlıkları yapmaktan geri durmayacaktı.

Üçüncü madde ise cemiyetin sermayesini nasıl ve ne şekilde elde edeceğiyle ilgiliydi. Buna göre; hayır sahiplerince yapılan yardımlar, cemiyet menfaatine düzenlenen tiyatrolar, eğlenceler ve sinemalardan toplanan gelirler, cemiyet tarafından bizzat üretilen ya da getirilen eşyanın satışından kazanılan paralar, cemiyete üye kadınlardan makbuz karşılığında alınacak taksit ödemeleri, cemiyetin toplam sermayesini oluşturacaktı.

Dördüncü maddede cemiyet üyelerinin çeşitleri sınıflandırılmıştı. Bu maddeye göre; cemiyetin üç tür âzâsı olacaktı. Bunlar; *âzâ-yı fahire* (fahri aza), *âzâ-yı muavene* (yardımcı aza) ve *âzâ-yı tabiiye* (doğal aza) idi. Cemiyete aylık yarım lira ve daha fazla taksit ödeyen kadınlar fahri âzâ, beş kuruş ile yirmi kuruş arasında taksit ödeyen kadınlar da doğal âzâ olabiliyordu. Cemiyete yardımlarda bulunan ve yirmi civarı yaşlarında olan bütün kadınlar, cemiyetin âzâsı sayılıyordu.

Beşinci maddeye göre de, cemiyetin kuruluşunda filli olarak bulunan kadınlar, cemiyetin *heyet-i umumiyesini* oluşturacaklardı. Heyet-i umumiyeye mensup kadınlar, aralarında yapacakları seçimle on ya da on beş kişiden oluşan *heyet-i*

idareyi seçeceklerdi. Âzâların görevlerini belirleyen altıncı maddede, âzâların cemiyete samimiyetle ve gayretle hizmet etmeleri, taksitlerini geciktirmemeleri gerektiğini ve âzâ sayısını artırmak için cemiyete yeni kişilerin katılmasını sağlamak için çaba göstermeleri ifade ediliyordu. Yedinci maddeyle heyet-i umumiyenin görevleri belirlenmişti. Heyet-i umumiye düzenli olarak ayda bir defa toplanacaktı. Her ay cemiyete yeni kayıt yaptıran üyelerle mevcut üyelerin cemiyete ödedikleri taksitlerin miktarını kontrol edecekti. Tiyatrolardan, satışlardan, bağışlardan toplanan gelirlerin hesabını da yapacaktı. Ayrıca cemiyetin her türlü harcamasını inceleyecekti. Heyet-i idarenin faaliyetleri ve cemiyetin geleceği hakkındaki görüş ve düşüncelerini de dikkate alıp değerlendirecekti. Düzeltmesi gerekli görülen maddeleri değiştirebilecekti. Heyet-i idarenin cemiyetin amacından sapmasına izin vermeyecekti. İki ayda bir cemiyetin faaliyetlerini, gelir ve giderlerini gösterir bir bilançoğu gazetelerde yayınlıyacaktı. Heyet-i umumiye toplamda elli kadından oluşacaktı.

Sekizinci maddede yer verilen heyet-i idarede birinci reis, ikinci reis, veznedar, kâtip ile birlikte on bir âzâ toplamdaysa on beş kadın görev yapacaktı. Heyet-i umumiye yasal bir güç iken heyet-i idare de onun yürütme gücü olarak çalışacaktı. Heyet-i idare düzenli olarak haftada bir defa toplanacaktı. Gerektiğinde heyet-i umumiyeyi istediği zaman olağanüstü toplantıya çağırabilecekti. Heyet-i idare üyelerinden sebep göstermeksizin üç defa toplantıya katılmayan kadın, görevinden alınacak ve yerine heyet-i umumiyeden bir üye getirilecekti. Cemiyetin kurucularının ve heyet-i idare üyelerinin isimleriyle ikamet yerleri ise şöyleydi:

“Reise-i evvel: Azmzâde Mehmet Paşa'nın haremi Fatma İfakat Hanımefendi- *Sûk-u Sârûcâ'da*

Reise-i sâniye: Hüsnü Paşa'nın haremi Mevhibe Hanımefendi- *Salihîye'de Afîf Mahallesi'nde*

Kâtibe: Sami Paşa'nın hemşiresi Suad Hanımefendi- *Hamidiye Çarşısı'nda*

Veznedar: Kâzım Beyefendinin haremi Maide Hanımefendi- *Muhacirin'de*

Azalar

1- Sami Paşa'nın hemşiresi Perlan Hanımefendi- *Hamidiye Çarşısı'nda*

- 2- Doktor Talat Bey'in hemşiresi Necmiye Hanımefendi-*Arnus Mahallesi'nde*
- 3- Topçu Ferik Mehmet Paşa'nın kerimesi Hacer Hanımefendi-*Cisr'de*
- 4- Miralay Nuri Bey'in haremi Cemile Hanımefendi-*Cebel'de*
- 5- Nablusizadeler: Encümen-i Vilayet Reisi Sânisî İsmail Efendi'nin hemşiresi Zihniye Hanımefendi-*İmara Mahallesi'nde*
- 6- Madam Ordeşan (?)
- 7- Madam Asfar (?)
- 8-İttihad Terakki Müfettişi Neşet Bey'in haremi Nafia Hanımefendi
- 9- Divan-ı Örfî Reisi Fahreddin Bey'in haremi Meliha
- 10- Merkez Hastahanesi Göz Tabibi İhsan Bey'in haremi Sabiha
- 11-Altıncı Kolordu Topçu Kumandanı Miralay Ali Rıza Bey'in kerimesi Behiye Hanımefendi" (Madde 8).

Cemiyet, gelirlerini, görevlendireceği emin veya mutemet tahsildarlar aracılığıyla toplayacaktı. Tahsildarlar, kendilerine verilecek cemiyetin resmî mühürünün yer aldığı matbu ilmühaberleri karşılığında her üyeden aylık taksitleri toplayacaklardı. Toplanacak taksitler, cemiyetin varidat defterine kaydedilecekti. Cemiyet tarafından yapılacak her türlü harcama ise sarfiyat defterinde ayrıntılı olarak gösterilecekti. Heyet-i idare, cemiyetin dâhili talimatnamesiyle görevleri belirlenen ve idare işlerinden sorumlu olan müdire hanımın görevini yapıp yapmadığını denetleyecekti. Müdire hanımdan alınacak bilgi doğrultusunda cemiyetin varidat ve sarfiyat defterlerini düzenli olarak kontrol edecek ve ilgili ayın sonunda bu defterleri mazbata şeklinde imzalayıp rafa kaldıracaktı. (Madde 9).

Cemiyet adına satın alınacak her cins eşyanın makbuzları idare heyeti tarafından onaylandıktan sonra saklanacak ve azaların aylık olarak ödedikleri taksitlere ait koçanlar da aynı şekilde muhafaza edilecekti. Mühür, makbuzlar, ilmühaberler, senetler ve bütün emanetler cemiyetin kasasında bulundurulacaktı. Heyet-i idarenin çoğunluğu olmadığı sürece kasa açılmayacak ve karar alınamayacaktı. (Madde 10).

Cemiyetin gerçekleştireceği toplantılarda birinci reisenin yokluğunda ikinci reise ilgili toplantıya başkanlık edecekti. Veznedar, sadece heyet-i idare mazbatasıyla heyete para verecek ve heyet-i idare de senet karşılığında veznedara gelirleri teslim edecekti. Şam'ın Salihye semtinde Cısr mahallesinde Nuri Paşa'nın konağında bir mahfili bulunmaktaydı. (Madde 11-12).

Cemiyet, nizamnamesindeki esasları uygulamak ve yürütmek için toplamda 4 madde ve 9 fıkradan oluşan ve *Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti'nin Talimat-ı Dâhiliyesi* başlıklı bir talimatname hazırlamıştı³¹. Günlük mahfilde bulunmak, yapılacak işleri aldıktan sonra dağıtmak ve takibini yapmak üzere cemiyet nizamnamesinin sekizinci maddesinde isimleri yazılı heyet-i idareye karşı sorumlu bir müdire görevlendirilecekti. Müdire hanım, doğrudan reise hanımın emrinde çalışacaktı. Heyet-i idarenin emirlerini ve kararlarını reise hanımdan bildirmekle görevli olacaktı. Müdire hanım kendisine idarece verilen görevlerde tam yetkili olup reise hanıma ve dolayısıyla heyet-i idareye karşı sorumlu olacaktı. Heyet-i idare, dışarıdan sürekli görevler için görevlendireceği sorumlu bir müdire ile birkaç hizmetlisi için kendi sorumluluğu altında küçük bir harcama yapacaktı. Cemiyet aracılığıyla diktirilmek için dışarıdan sipariş edilecek dikişlerle ilgili astar, düğme, iplik, pamuk gibi malzemelerin uzunluğu, miktarı, ağırlığı, parçası ve şekli itibarıyla tamamını almaktan ve işçilere aynen teslim etmekten ve yine aynı şekilde örneğine uygun olarak teslim almaktan müdire hanım sorumlu olacaktı. (Madde 1-3).

Talimatnamenin dördüncü ve son maddesinde de müdire hanımın görevlerine detaylıca yer veriliyordu. Buna göre; müdire hanım mahfilin temizlik ve düzenini sağlayacak, mahfildeki hizmetlilerin iyi bir şekilde görevlerini yapabilmesine çalışacaktı. Mahfilde bulunan bütün eşyaların bir defterini tutacak ve eşyanın tahrip olmaması için elinden geleni yapacaktı. Cemiyetin menfaat ve şerefine mahfilde ya da dışarda yapılacak törenlerde mahfilde ve dışarıdan getirilecek bütün eşyanın törenin bitimine kadar iyi bir şekilde korunmasından ve tören sonrasında eşyaların ait oldukları yerlere sevk ve tesliminden sorumlu olacaktı. Cemiyetin aracılığıyla diktirilmek için dışarıdan getirilecek dikişlere ait astar, düğme, iplik, pamuk gibi malzemelerin uzunluğu, miktarı, ağırlığı, parçası ve şekli itibarıyla tamamını teslim almak ve işçilere aynen teslim etmek; sonrasındaysa örneğine uygun dikilmiş olarak almak yine müdire

31 BOA, BEO/4486-336444-3-lef 2-3.

hanımın göreviydi. Müdire hanım dikişlerin kötü dikilmesine ve malzemenin eksik kullanılmasına ya da değiştirilmesine kesinlikle izin vermeyecekti. Dikilecek ürünlerin fiyatlarının çok fazla ya da çok az olmamasına özen gösterecek ve fiyatlar hakkında heyet-i idarenin onayını alacaktı. Tüm işlerin belirlenen süre içerisinde tamamlanmasını sağlamak müdire hanımın en önemli görevlerindendi. Bu görevi layıkıyla yapabilmek için bütün işçilerin ayrıntılı adreslerini içeren bir defter tutacaktı. Verilen işleri tamamlamayıp teslim etmeyen işçileri, bu adreslerde buldurup mahfile getirecekti. İşini yapmayan işçilere tavsiyelerde bulunacak ve bir süre iş vermemek suretiyle işçilerin işlerini zamanında yapmalarını temin edecekti. İşlerin bitiminden sonra işin uygun yapıp yapılmadığına bakacak eğer uygunsa ilgili yerlere teslim ettirecekti. Cemiyetin, aldığı ve verdiği bütün hayır işleri için harcadığı eşya ve parayı gösterir defterleri düzenli olarak tutacak ve bu defterleri reise hanıma sunacaktı. Her toplantı gününde heyet-i idarenin de incelemesi için gösterecekti. Müdire hanımın ordu ile yaptığı işlere dair defterleri ve hesapları, on beş günde bir ordu menziline gönderilecek bir muhasip tarafından kontrol edilecekti. Cemiyetin hesap işlemlerinin sonunda muhasibin vereceği rapor, reise hanım ile heyet-i idare tarafından incelenecekti. Müdire hanım, heyet-i idare toplantısında ilgili toplantıya kadar hangi faaliyetlerin yürütüldüğüne ve sonrasında hangi işlerin yapılmasının gerektiğine dair bir rapor sunacaktı. Ayrıca iki ayda bir cemiyetin yaptığı işlere dair genel bir istatistiği, kısa bir şekilde heyet-i idareye verecekti. Gerekli gördüğü konuların yeniden düzenlenmesi ve iyileştirilmesi için gerekçeli bir rapor da sunarak reise hanımdan isteyecekti. Cemiyetin üstlendiği işlere dair o işleri veren kuruluşlarla bizzat iletişim kurabilecek ancak işveren kuruluşlarla yapılan tüm görüşmeleri heyet-i idarenin haftalık toplantılarında reise hanıma aktaracaktı. Cemiyetin gelirlerini artırmak için Şam'da üretilen veya dışarıdan getirilmek suretiyle tedarik edilen eşyanın cinsi ve alım-satım işlerini ve hesabını gösteren bir defter tutacaktı. Verilen işlerin yapılmaması ve sürüncemede bırakılması durumunda iş sahiplerini kendi aracılığıyla çağırarak gerekli tavsiyelerde bulunacaktı. İşlerin aksaması halinde ilgili iş sahibi hakkında yapılacak cezai işlemler konusunda reise hanıma bilgi verecekti. Reise hanım da gerekli gördüğünde, hükûmetin icra memurlarıyla iletişime geçerek yaşanan durumu iletenecekti. Görevine geçerli bir mazeret sunarak devam edememesi halinde müdire hanımın yerine heyet-i idareden bir hanım vekâleten bakacaktı. Müdire hanımın mazereti sürekli hâle gelirse onun yerine dışarıdan bir kimse yine heyet-i idarece seçilecekti. (Madde 4).

I. 2. Cemiyetin Faaliyetleri

Cemiyetin faaliyetlerine dair bilgiler son derece sınırlıdır. Buna rağmen cemiyetin işleyişine ve ne tür faaliyetlerde bulunduğu hakkında basında dikkat çekici bir habere rastlanılmıştır. *Tesvir-i Efkâr*'ın, Suriye gazetelerinin verdiği bilgilere dayanarak 6 Mayıs 1916 tarihinde “Suriye Nisvanı Umur-ı Hayriye Cemiyeti” başlığıyla yayımladığı haber, cemiyet hakkında son derece aydınlatıcı bilgiler içeriyordu. Cemiyetin bir yıl önce kurulduğu kamuoyuyla paylaşılarak toplanan bin liralık yardımla IV. Ordu'nun bütün ihtiyaçlarını giderdiği, elli yataklık bir hastane açtığı ve gazi askerlere bin adet kışlık hırka hediye ettiği belirtilmektedir. Haberin devamına göre; “*son vakitlerdeki faaliyet ve icraatıyla hakikaten şayan-ı imtisal bir mertebede izhar-ı hamiyet edelmekte olan cemiyet-i mezkure*”, âzâlarından aylık yetmiş lira aidat toplayarak ve müsamereler düzenleyerek kendisine bir gelir oluşturmuştu. Ayrıca bir halı imalathanesi ile dikimhane açarak kadınların iş hayatına katılmalarına destek olmuş, bölge halkının ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştı. Cemiyet mensupları ise şehirden geçen askerî kıtaları istasyonda karşılayarak kendilerine portakal, çay vermek gibi insani davranışlarda bulunmuşlardı. IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın hanımının katılımıyla birlikte cemiyetin faaliyetlerini her geçen gün artırdığı da ifade edilmiştir³².

Mevcuttaki diğer belgelere göre de cemiyet, 1918 yılı içerisinde başarılı işler yapmıştı. Bu nedenle Harbiye Nazırı Enver Paşa, 7 Nisan 1918 tarihinde cemiyet üyelerinden Miralay Nuri Bey'in haremi Cemile ve veznedar Miralay Kâzım Bey'in haremi Maide hanımlara cemiyet için önemli işler yapmalarından ötürü üçüncü rütbeden birer kıta Mecidiye Nişanı verilmesini kararlaştırmıştı³³.

29 Nisan 1918 tarihli Suriye Vilayetinden Sadarete gönderilen yazıdaysa Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyetinin sanatkâr kadınlarının büyük bir özenle diktikleri ve Birinci Dünya Savaşı'nda “*Osmanlılığın ilelebet medar-ı fahri olacak bir muvaffakiyet ve mümtaziyet ihtiva eden Çanakkale'yi musavver*” iki adet ipek seccadenin Almanya İmparatoru ile Avusturya-Macaristan kralına hediye edilmek üzere Komiser Muavini Fikri Bey'e verildiği

32 “Suriye Nisvanı Umur-ı Hayriye Cemiyeti”, *Tesvir-i Efkâr*, 23 Nisan 1332/6 Mayıs 1916.

33 BOA, İ.DUİT/69-22.

bildirilmişti³⁴. Bir süre sonra Sadarettin Hariciye Nezaretine gönderilen 12 Mayıs 1918 tarihli yazıdaysa seccadelerden birinin Avusturya-Macaristan İmparatoruna İstanbul'a gelişlerinde verileceği, diğerininse Berlin Sefaretine gönderilerek Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm'e takdim edileceği ifade edilmişti³⁵. Seccade İkinci Wilhelm'e hediye edilmiş olacak ki, 17 Ağustos 1918'de Suriye Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıdan Almanya İmparatorunun çektiği bir telgrafla hediye için Osmanlı Devleti'nin Berlin Sefarethanesine memnuniyetini ve teşekkürlerini iletildiği anlaşılmaktadır³⁶.

34 BOA, BEO/4515-338583-2.

35 BOA, HR. SYS/2425-63-lef 1.

36 BOA, DH.KMS/48-47-lef 1-2.

SONUÇ

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleriyle beraber Türkiye'nin her anlamda batılılaşmaya ve modernleşmeye başladığı bir zamanda kadın meselesinin de tartışılmaya başlanması, kadınların birtakım hukuki ve siyasi haklar elde etmesinin önünü açtı. II. Meşrutiyet'in getirdiği kişi hak ve özgürlüklerinin kanunla güvence altına alınması, sonrasında vatandaşların bir araya gelip yasal olarak cemiyet kurmalarına izin verilmesi kadın sorununa farklı bir boyut kattı. Bu nedenle sosyal yardım, feminist hareket ve siyasi amaçlı olarak birçok kadın sivil toplum kuruluşları meydana geldi ve bu durum Birinci Dünya Savaşı'yla beraber daha da hızlandı. Bu dönemde birçok cephede savaşmak durumunda kalan Osmanlı Devleti, savaş esnasında erkek gücüne ihtiyaç duyduğu gibi cephede ve cephe gerisinde kadınlara da büyük ölçüde ihtiyaç duydu.

Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyetinin de bu bağlamda 1915'te IV. Ordu'nun merkezi Şam'da orduya her açıdan yardım etmek ve Osmanlı kadınlığının seviyesini yükseltmek adına kurulduğu anlaşılmıştır. Cemiyetin, hazırladığı nizamname ve talimat-ı dâhiliyesi ile amaçlarını ve çalışma şekillerini ayrıntısıyla belirlediği sonucuna varılmıştır. Kurucularına bakıldığında birçok kadının siyasetçi, asker, doktor ve mülki yetkililerin eşi olduğu dikkatleri çekmektedir. Cemiyetin iç işleyiş mekanizmasıysa bir kontrol dâhilinde gerçekleşmiştir. Cemiyetin başında bir reise hanım bulunmakla birlikte cemiyet içerisinde heyet-i idare ve heyet-i umumiye gibi organların bulunması, işlerin planlı ve düzenli bir şekilde yürütüldüğünün bir işareti olarak değerlendirilmelidir. Cemiyetin kendisine ait bir mahfili ve dikimhane ile halı imalathanesi gibi çeşitli atölyelerinin bulunduğu, cemiyete ait bütün bu birimlerden heyet-i idarece seçilen bir müdire hanımın sorumlu tutulduğu görülmektedir.

Cemiyet, Suriye bölgesinde birçok kadına istihdam sağladığı gibi bölgedeki askerlerin her türlü giyim, kuşam ve nakdi yardım gibi ihtiyaçlarını gidermek için çalışmıştır. Bu bağlamda özellikle kış aylarında askerlerin elbise ihtiyacını karşıladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ordunun moral ve motivasyonunu artırmak için trenle gelen askerlerin karşılanarak kendilerine çay ve portakal gibi ikramlarda bulunulduğu görülmüştür. Çanakkale savaşlarında elde edilen zaferi simgeleyen iki adet seccadenin bizzat cemiyetçe diktirilip Almanya ve Avusturya-Macaristan imparatorlarına hediye edilmesi, cemiyetin ülke dışında da tanınmasını sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru cemiyetin

yürüttüğü faaliyetler, Osmanlı Hükûmeti tarafından da takdirle karşılanmıştır. Bazı üyelerin Mecidiye Nişanı verilerek ödüllendirilmesi, cemiyetin Osmanlı kadınlığına ve memleketin geleceği için önemli ve faydalı işler yaptığının da açık bir göstergesi olmuştur. Cemiyetin elde somut bir veri olmamakla birlikte Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılarak Suriye'deki topraklarını kaybetmesiyle varlığına son verdiği düşünülmektedir.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Adivar, Halide Edib, **Mor Salkımlı Ev**, (Yayına Hazırlayan: Mustafa Çevikdoğan), Can Sanat Yayınları, İstanbul 2021.

Ak, İlyas, “Savaş ve Evlilik: I. Dünya Savaşı Sonunda Çıkan İzdivaç Dergisi’ndeki Evlilik İlanları Üzerine Bir Değerlendirme”, **XII. Balkan Tarihi Kongresi (1-2 Aralık 2018) “Bitişinin 100. Yılında I. Dünya Savaşı, Balkanlar ve Türkiye”**, **Bildiriler Kitabı**, Erol Ofset, Samsun 2019, s. 337-356.

Akgün, Seçil, “Women’s Emancipation in Turkey”, **Turkish Studies Association Bulletin**, Vol. 10, No. 1 (March, 1986), s. 1-10.

Artuç, Nevzat, **Cemal Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Cemal Paşa, **Hatıralar, İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları**, (Haz: Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Cemiyetler Kanunu, 3 Ağustos 1325/16 Ağustos 1909.

Cenap Şahabeddin, “Suriye Mektupları/Sina’ya Doğru-7-Şam”, **Sabah**, 21 Kânun-ı sâni 1334/21 Ocak 1918, s. 1.

Çakır, Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul 2016.

Kaplan, Leylâ, **Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998

Karaca, Ali, “Azımlâdeler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, C IV, İstanbul 1991, s. 350.

Karakışla, Yavuz Selim, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Savaş Yılları ve Çalışan Kadınlar, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Karakışla, Yavuz Selim, **Osmanlı Ordusunda Kadın Askerler, Birinci Kadın İşçi Taburu (1917-1919)**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2015.

Karakoç Serkiz, **İçtimaat-Tecemmuat-Cemiyetler-Tatil-i Eşgal Kanunları**, Cihan Biraderler Matbaası, İstanbul 1339/1342.

Kâzım Şinasi, “Suriye Mektupları/Halide Edib Hanımefendi ile Mülakat”, **Servet-i Fünun**, 14 Haziran 1333/14 Haziran 1917, s. 444-446.

Kılıç, Selami, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

Kurnaz, Şefika, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

Kurnaz, Şefika, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

Lorenz, Charlotte, "Die Frauenfrage im Osmanischen Reiche mit besonderer Berücksichtigung der arbeitenden Klasse", **Die Welt des Islams**, Bd. 6, H. 3/4 (Dec. 31, 1918), s. 72-214.

Mahir Metinsoy, Elif, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Kadınları, Gündelik Yaşamda Siyaset ve Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2023.

Os, Nicolina Anna Norberta Maria van, **Feminism, Philanthropy and Patriotism: Female Associational Life in the Ottoman Empire**, (Unpublished Ph.D. Thesis), Universiteit Leiden, Leiden 2013.

Özbek, Nadir, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876-1914)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

Özdemir, Nuray, "I. Dünya Savaşı'nda İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti'nin Faaliyetleri", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 36, 2019, s. 29-47.

Sabah, 26 Mayıs 1333/26 Mayıs 1917.

Sarısamam, Sadık, "Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 8, S 39, (Kasım 1997), s. 695-723.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH. MUI/76-1-70-3.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH. KMS/48-47-lef 1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), BEO/4486-336444-4-lef 2-3.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), BEO/4486-336444-4-lef 3.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), BEO/4486-336444-4-lef 1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), ŞD/1321-29-2.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), BEO/4486-336444-2.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), BEO/4486-336444-4-lef 1-4.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), BEO/4486-336444-3-lef 2-3.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.DUİT/69-22.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), BEO/4515-338583-2.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS/2425-63-lef 1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH.KMS/48-47-lef 1-2.

TBMM Arşivi, Kutu: 18, Dosya: 450, Gömlek: 1.

TBMM Arşivi, Kutu: 18, Dosya: 450, Gömlek: 3.

Tesvir-i Efkâr, 23 Nisan 1332/6 Mayıs 1916.

Toprak, Zafer, **Türkiye’de Popülizm (1908-1923)**, Doğan Kitap, İstanbul 2013.

Toprak, Zafer, **Türkiye’de Yeni Hayat, İnkılâp ve Travma (1908-1928)**, Doğan Kitap, İstanbul 2017.

Yalman, Ahmet Emin, **Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye**, çev. Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Cilt I: 1888-1918**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2024.

EKLER

Ek-1. Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti'nin Talimat-ı Dâhiliyesi

“Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti'nin Talimat-ı Dâhiliyesi

1- Her gün mahfilde bulunmak, her günkü işleri almak, tevzi ve takip etmek için cemiyet nizamnamesinin sekizinci maddesinde mezkûr heyet-i idareye karşı mesul bir müdire vardır. Müdire hanım doğrudan doğruya reise hanım efendinin emrindedir. Heyet-i idarenin emir ve kararını reise hanım efendiden tebliğ eder.

2- Müdire Hanım kendisine heyet-i idare tarafından sarahaten mevdu vezaifde salahiyet-i tammeyi haiz olup reise hanım efendiye ve dolayısıyla idare heyetine karşı mesuldür. Heyet-i idarenin hariçten daimi vazifeler için bulunduracağı mesul bir müdire ile birkaç müstahdemini vesaire için kendi mesuliyetleri altında küçük bir masarifi vardır.

3- Heyet-i idare azasından herhangi bir hanım efendi, müdire hanımın hilaf-ı talimat bir hareketi görürse reise hanım efendiye arz eder. Ve reise hanım efendi meselenin ehemmiyetine göre keyfiyeti bizzat halleder. Veyahut heyetin nazar-ı tedkikine vaz eyler.

4- Müdire Hanımın vezaifi bunlardır.

(a)- Mahfilin nezafet ve intizamını ve müstahdeminin hüsn-i istihdamını temin edecektir. Mahfilde mevcut bilcümle eşyanın bir defterini tutacak ve bu eşyanın harap ve zayi olmaktan muhafazası esbabını temin eyleyecektir.

(b)- Cemiyet menfaat ve şerefine gerek mahfilde ve gerek hariçte yapılacak merasim için hariçten celb edilecek ve mahfilden tahsis olunacak bilcümle eşyanın merasimin nihayetine kadar hüsn-ü muhafazasından ve bilahare bunlarında ait oldukları mahallere sevk ve tesliminden müdire hanım mesuldür.

(he)- Cemiyetin vesatetiyle diktirilmek üzere hariçten gelecek dikişlere talluk astar, düğme, iplik, pamuk vesairenin tûlu, adedi, sıklığı, parçası ve şekli itibariyle tamamı tamamına teslim almaktan ve işçilere aynen teslim etmekten bilahare yine aynen ve numunesine muvafık dikilmiş olarak almaktan müdire hanım mesuldür.

(d)- Müdire Hanım dikişlerin fena dikilmesine malzemenin eksik kullanılmasına veya tebdil edilmesine katiyen meydan vermeyecektir. Fiyatların ne çok ne de az olmasına itina edecek ve bu fiyat hakkında heyet-i idarenin rey ve takdirini alacaktır. Bütün işlerin tayin olunan müddet zarfında ikmalini takip ve temin etmek müdire hanımın en mühim vazifesidir. Bunun için teknil işçilerin mufassal adreslerini havi bir defter tutacak vakt-i muayyende işlerini ikmal ve teslim etmeyen işçilerini bu adresle buldurup derhal mahfile celb edecek; hak edeceği lüzuma göre teşvik, nasihat ve bir müddet iş vermemek gibi muamelatla bunları faaliyete ve aldıkları işleri zamanında bitirmeye sevk edecektir. Müdire hanım işçilerden topladığı işleri badel-muayene muvafık olduğuna kanaat hâsıl ettikten sonra derhal ait olduğu mahallere teslim ettirecektir.

(h)- Müdire Hanım aldığı ve verdiği işlerle cemiyetin umur-ı Hayriye için sarf ettiği eşya ve mebalığı gösterir defterleri muntazaman tutacak ve bunları reise hanım efendiye arz edeceği gibi her içtimada heyet-i idarenin tedkikine de amade bulduracaktır. Cemiyet, ordunun işlerini ve siparişlerini yapmakta yaptırmakta olduğu cihetle her on beş günde bir defa müdire hanımın hesabatı ordu menziline³⁷ gönderilecek muhasip efendiye defterlerini ibraz ederek hesapları tedkik edilecektir. Netice-i muhasebede muhasibin vereceği rapor, reise hanım efendi tarafından heyet-i idareye gösterilecektir.

(re)- Müdire Hanım heyet-i idarenin içtimasında evvelki içtimada o içtimaa kadar nelerin yapıldığına ve daha ne gibi şeylerin yapılmasına ihtiyaç olduğuna dair bir rapor verecektir. Ve her iki ayda bir cemiyetin yaptığı işleri gösterir umumi bir istatistiği hulasaten heyet-i idareye arz edecektir. Müdire Hanım tadil ve ıslahına lüzum gösterdiği hususata esbab-ı mucibesini dermeyer ederek bir raporla reise hanım efendiden talep eder.

(ze)- Müdire Hanım cemiyetin deruhde ettiği işler hakkında o işleri veren devairle muhabere edebilir ancak heyet-i idarenin haftalık içtimalarında bu muhaberatı aldığı cevaplarla netaici reise hanım efendiye behemehâl arz etmeye mecburdur. Müdire Hanım cemiyetin tezyid-i varidatı için Şam'da imal ettirmek veyahut hariçten celb suretiyle tedarik ettireceği eşyanın ve bunlara ait alım satım teşebbüsünün muntazam bir defter ve hesabı ile dosyasını tutacak.

37 BOA, BEO/4486-336444-3-lef 2.

(ha)- Harice ve fukaraya verilmiş olan işlerin getirilmemesi, sürüncemede kalması gibi halat karşısında sahiplerini kendi vesaitiyle celb ve nasihat eder. Verilen işler bir ziya ve tehlikeye uğrarsa sahibi hakkında yapılacak muamele için reise hanım efendiye arz eder. Ve icabına göre reise-i müşarünileyhe tarafından hükûmetin memurin-i icraiyesine haber verilir.

(Tı)- Müdire Hanımın vazifesini takip edemeyecek derecede bir mazeret-i meşruası olursa umuruna heyet-i idareden bir hanım efendi muvakkat günler için nezaret eder. Mazereti ziyadece temadi edecekse hariçten bir diğeri heyet-i idarece intihab ve tayin olunur.”³⁸

Ek-2. Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti'nin Nizamnamesi

“Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti'nin 1334 Senesi Muharreminde Müsaade-yi Resmîyeye İktiran Eden Nizamnamesinin Matbu Aslı Tedkik Olunduktan Sonra Bazı Mevaddının İhtiyacat-ı Hazıraya Göre Tadil ve Tevsiine Zaruret-i Katiye Hissolunmakla İcra Edilen Tadilatı Müteakib Takarrür Eden Şekl-i Cedidi”³⁹

1- Şam'da [Suriye Nisvan Umur-ı Hayriye Cemiyeti] namı altında hanımlardan mürekkep bir cemiyet teşekkül etmiştir.

2- Cemiyetin maksad ve gayesi:

Esna-yı muharebede yaralanan ve hasta düşen asker kardeşler için hastahane tesis etmek, teessüs etmiş hastahanelere muavenette bulunmak, mevaki-i harbiyedeki askerlere çamaşır, çorap, tütün gibi hediye göndermek, ordunun muhtaç olduğu melbusatın mümkün olacak kısmını kendi işçilerine diktirtmek, şehit ve asker ailelerinin terfih-i halleri için muavenette bulunmak, eytam ve eramil-i askeriye için kendi kudreti nispetinde taht-ı himayesine alarak onları sefaletten, zarurettten ve hayatın tehlikeli cereyanlarına kapılmaktan vîkaye etmektir. Cemiyet; bulunduğu beldedeki Osmanlı hanımlarının mevki-i içtimaisini yükseltmek için sarf-ı mesai edecek ve hanımlarımızın terbiye-i fikriyesini alaya delalette fedakârlığı ihtiyar edecektir. El işleri, biçki, terbi-

38 BOA, BEO/4486-336444-3-lef 3.

39 BOA, BEO/4486-336444-4-lef 1.

ye-i etfal, idare-i beytiye, terbiye-i milliye ve adab-ı muaşeret-i medeniye hakkında hitabeler verecek, kadınlığa müteallik sanayi-i mahalliyeinin taammüm ve tekemmülü için bu işleri bizzat himaye ve bunun için hususi imalathaneler tesis edecektir. Bu imalathanelerde eytam ve eramil-i askeriye çalıştırılacak ve mahsul-ı saileri senede iki defa yapılacak büyük sergilerle halkın inzar-ı rağbet ve takdirine arz olunacaktır. Elhasıl Osmanlı kadınlığının; kuvvet ve şefkatinden her zaman istiane olunacak bir mevcudiyet-i muazzeze olduğu ispat olunacak ve bütün nisvan-ı Osmaniyenin yüksek bir iman ile mücehhez kudsi bir gayeye müteveccih oldukları her vesile ile izhar edilecektir. Bunun için cemiyet daima çalışacak ve emeline vasıl olmak için meşru olan her türlü fedakârlığı ifadan çekinmeyecektir.

3- Cemiyetin sermayesi:

(Elif)- Ashab-ı hayr ve mürüvvet tarafından cemiyete vuku bulacak ianat.

(Be)- Cemiyet menfaatine verilecek tiyatroların, yapılacak eğlencelerin, sinemaların hasılatı.

(Ha)- Cemiyet tarafından bizzat imal ettirilecek veyahut celb olunacak eşyanın satışından hâsil olan temettü.

(Dal)- Her hanımdan makbuz mukabilinde alınacak taksitler.

4- Cemiyetin üç derece üzerine azası vardır:

Birincisi: Aza-yı fahire, ikincisi; aza-yı muavene, üçüncüsü; aza-yı tabiiyedir.

Aza-yı fahire; Mahiye yarım lira veya daha ziyade taksit veren hanımlardır.

Aza-yı tabiiye; Şehri beş kuruştan yirmi kuruşa kadar taksit veren hanımlardır.

5- Cemiyetin teşkilâtı:

İane veren ve yirmi yaşını mütecaviz bulunan her hanım derecesine göre aza addolunur. Cemiyetin teşkilinde bilfil hizmetleri sebk eden hanımlar cemiyetin “heyet-i umumiyesini” teşkil ederler. İşbu heyet-i umumiye meyanından kendilerinin ekseriyet-i ârâsıyla intihab edilecek “on” ile “on beş”⁴⁰ hanım “heyet-i idareyi” teşkil ederler.

40 BOA, BEO/4486-336444-4-lef 2.

6- Azanın vazifesi;

Cemiyetin makasid ve gayesine pek büyük samimiyet ve sadakatle hizmet etmek ve her ay kendisine ait taksiti vermek, bununla beraber cemiyetin azasını tezyid için tanıdıklarını aza kaydettirmektir.

7- Heyet-i umumiyenin vazifesi:

Heyet-i umumiye ayda laakal bir kere içtima eder. Her ay cemiyete dâhil olan azanın miktarıyla taksitlerin miktar-ı tahsilatını, tiyatrolardan, satışlardan, teberruattan vesairenden hâsıl olan mebalîğin hesabatını ve cemiyetin her nevi sarfiyatını rüyet eder. Heyet-i idarenin icraat ve ati hakkındaki mütalaat ve tasavvuratını tedkik eyler. Tadiline lüzum görülen mevaddı tebdil eder. Heyet-i idarenin maksad ve gayeden inhirafına müsaade etmez. Her iki ayda bir cemiyetin mesaisini, varidat ve sarfiyatını gösterir. Bir bilançoğu gazetelerle neşreder. Heyet-i umumiyenin azası elli hanımdan ibarettir.

8- Heyet-i idare

Birinci reis, ikinci reis, veznedar, kâtip ve on bir aza olmak üzere on beş hanımdan mürekkeptir. Heyet-i umumiye bir kuvve-i teşriye ve heyet-i idarede onun kuvve-i icraiyesidir. Heyet-i idare haftada laakal bir kere içtima eder. Ve icabı halinde heyet-i umumiyeyi vakitsiz olarak fevkalade içtimaa davet eyler. Heyet-i idare azasından bilâ-sebep meşru üç defa içtimada bulunmayan hanımın yerine heyet-i umumiye diğeri bir azayı intihap eder.

İdare heyetinin esamisi:

Reise-i evvel: Azmzâde Mehmet Paşa'nın haremi Fatma İfakat Hanımefendi- Sûk-u Sârûcâ'da

Reise-i sâniye: Hüsnü Paşa'nın haremi Mevhibe Hanımefendi- Salihiye'de Afif Mahallesi'nde

Kâtibe: Sami Paşa'nın hemşiresi Suad Hanımefendi- Hamidiye Çarşısı'nda

Veznedar: Kâzım Beyfendinin haremi Maide Hanımefendi-Muhacirin'de

Azalar

1- Sami Paşa'nın hemşiresi Perlan Hanımefendi- Hamidiye Çarşısı'nda

2- Doktor Talat Bey'in hemşiresi Necmiye Hanımefendi-Arnus Mahallesi'nde

- 3- Topçu Ferik Mehmet Paşa'nın kerimesi Hacer Hanımefendi-Cisr'de
- 4- Miralay Nuri Bey'in haremi Cemile Hanımefendi-Cebel'de
- 5- Nablusizadeler: Encümen-i Vilayet Reisi Sânisî İsmail Efendi'nin hemşiresi Zihniye Hanımefendi-İmara Mahallesi'nde
- 6- Madam Ordeşan (?)
- 7- Madam Asfar (?)
- 8-İttihad Terakki Müfettişi Neşet Bey'in haremi Nafia Hanımefendi
- 9- Divan-ı Örfî Reisi Fahreddin Bey'in haremi Meliha
- 10- Merkez Hastahanesi Göz Tabibi İhsan Bey'in haremi Sabiha
- 11-Altıncı Kolordu Topçu Kumandanı Miralay Ali Rıza Bey'in kerimesi Behiye Hanımefendi

9-Tahsilât:

Heyet-i idarenin intihap ve tayin edeceği emin ve mutemed tahsildarlar; kendilerine verilecek cemiyetin resmi mührüyle memhur, matbu ilmühaberler her azadan taksitlerini kabz ederler. Tahsilatın miktarıyla muhtelif surette vuku bulan hasılat, varidat defterine kayd olunacaktır. Sarfiyat dahi sarfiyat defterinde mufassalan gösterilecektir. Heyet-i idare; talimat-ı dâhiliye ile tayin edilecek ve her gün idare işleriyle takip ve tevzi vazifesiyle mükellef olacak müdire hanımın işlerini teftiş ve murakabe edecektir. Müdire hanımdan alacağı malumat üzerine varidat ve sarfiyat defterlerini gayet muntazam bir surette tanzim edecek ve her ayın nihayetinde o aya⁴¹ mahsus varidat ve sarfiyatın muhasebesi görülerek ziri heyet-i idarece mazbata suretinde imza edilerek kapatılacaktır.

10- Cemiyet namına mubayaa edilecek her nevi eşyanın makbuzları idare heyetince tasdik olunarak dosyasında hıfz olunacak ve azanın her ay verdiği taksitlere ait koçanlar dahi paket halinde muhafaza edilecektir. Mühür, makbuzlar, ilmühaberler, senedat ve bilcümle emanat kasada hıfz olunur. Heyet-i idarenin ekseriyeti mevcut olmadıkça kasa açılmaz ve mukarrerat ittihaz olunmaz.

41 BOA, BEO/4486-336444-4-lef 3.

11- Her içtimada birinci reise hazır bulunmadığı takdirde ikinci reise içtimaa riyaset eder. Veznedar yalnız heyet-i idare mazbatasıyla heyete para ita ve heyet-i idarede senet mukabilinde veznedara varidatı teslim eyler.

12- Cemiyetin Şam'ın Salahiye semtinde Cısr mahallesinde Nuri Paşa'nın bilâ-numerolu konağında bir mahfili vardır."⁴²

Ek-3. Cemiyetin Resmî Mührü⁴³

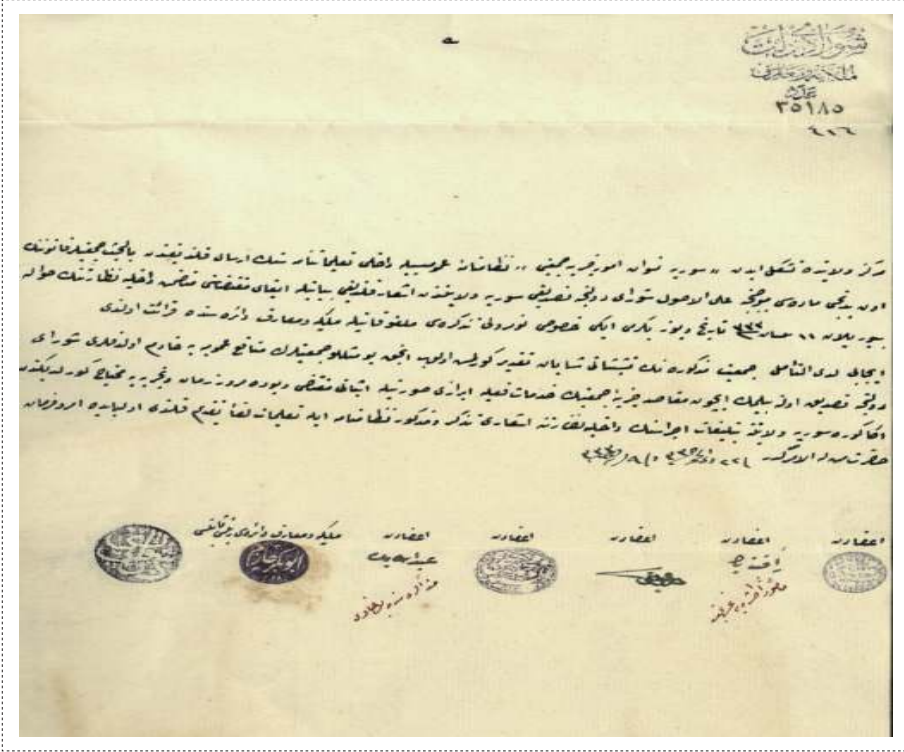

42 BOA, BEO/4486-336444-4-lef 4.

43 BOA, BEO/4486-336444-4-lef 3.

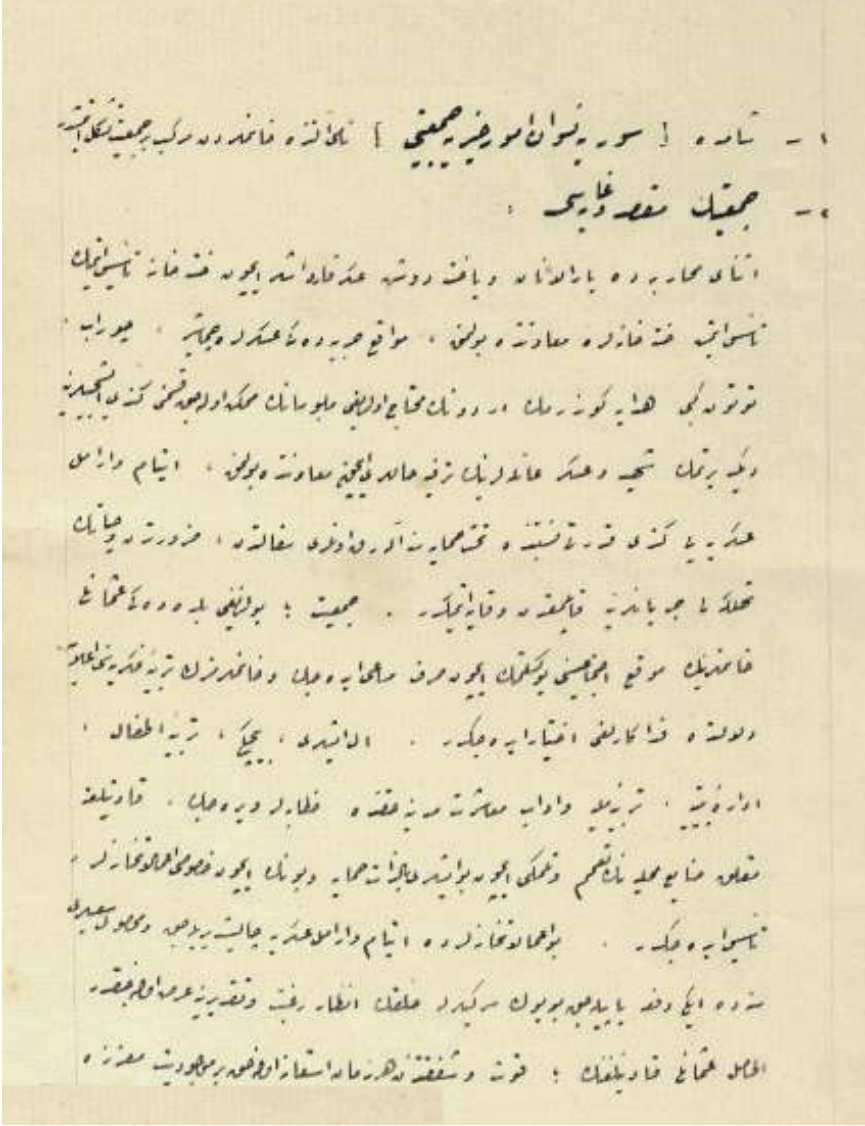
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI TOPRAKLARINDA BİR KADIN SİVİL TOPLUM KURULUŞU: SURIYE NİSVAN UMUR-I HAYRİYE CEMİYETİ

Ek-4. Cemiyete Ait Resmî Bir Belge⁴⁴

44 BOA, BEO/4486-336444-2.

Ek-5. Cemiyetin Nizamname ve Talimat-ı Dâhiliyesinin İlk Sayfaları⁴⁵

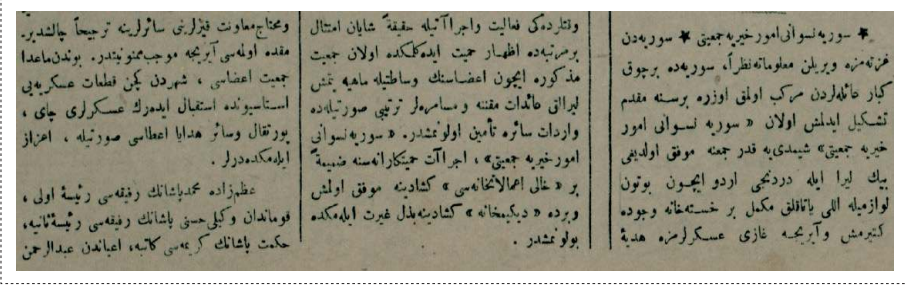

45 BOA, BEO/4486-336444-4-lef 2; BOA, BEO/4486-336444-3-lef 2.

نشان امور خیریه جمعیت نساء و اولادک

۱ - هرکود محفلده و برولوقده هرکومنی ایندی اولمه توزیع و تعقیباتیک اینجه جمعیت نساء و اولادک
سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
۲ - سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
۳ - سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
۴ - سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
۵ - سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه
سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه و سدره خانیم مادرسنه

Ek-6. Cemiyetin Faaliyetlerine Dair Basından Bir Haber⁴⁶

46 Tesvir-i Efkâr, 23 Nisan 1332/6 Mayıs 1916.